

- **Filozofia dziejów i metodologia nauk historycznych**
- **Filozofia społeczna**

BOBRZYŃSKI Michał — historyk, historiozof i polityk, ur. 30 IX 1849 w Krakowie, zm. 3 VII 1935 w Poznaniu.

Od 1867 studiował na UJ, uzyskując w 1872 doktorat. W 1875 wyjechał do Niemiec, gdzie studiował historię prawa niem. pod kierunkiem m.in. R. Sohma. Po powrocie do Polski kierował (1876–1885) katedrą prawa pol. i niem. na UJ, osiągając kolejne stopnie naukowe: prof. nadzwyczajnego (1877) i prof. zwyczajnego (1879). W 1878–1890 był dyrektorem Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich w Krakowie. W 1893–1901 wykładał na Uniwersytecie Lwowskim. Współpracował z wieloma towarzystwami naukowymi: od 1878 był członkiem korespondentem, a od 1883 członkiem czynnym Akademii Umiejętności, od 1880 członkiem honorowym Tow. Przyjaciół Nauk w Poznaniu i od 1920 Tow. Naukowego we Lwowie. Wraz z J. Szujkim i W. Kalinką współtworzył tzw. krakowską szkołę historyczną.

Pełnił wiele funkcji politycznych i aktywnie uczestniczył w życiu społecznym cesarstwa austro-węgierskiego i Galicji: był członkiem rady miejskiej w Krakowie (1881–1890), przez szereg lat (1885–1919) posłem na Sejm Krajowy Galicyjski i członkiem austriackiej Rady Państwa oraz wiceprezydentem Rady Szkolnej Krajowej (1881–1901); dzięki zabiegom B. zwiększyła się znacznie sieć polskich szkół ludowych w Galicji, podniósł poziom kształcenia młodzieży polskiej, zwł. szczebla średniego i zawodowego, oraz poprawił stan wydawanych podręczników szkolnych. W 1908, po zabójstwie J. Potockiego, został mianowany namiestnikiem Galicji. Pełniąc ten urząd dążył do załagodzenia konfliktów polsko-ukraińskich. Przyczynił się do wprowadzenia posłów ludowych do Koła Polskiego. W 1913 zrezygnował ze stanowiska namiestnika w związku z nasilającą się przeciw niemu kampanią polityczną za zbyt ugodowe stanowisko wobec ludności ukraińskiej we wschodniej Galicji — krytykowały go za to m.in. środowiska skupione wokół Narodowej Demokracji. Ludowcy i socjaliści zarzucali mu w tym czasie postawę proaustriacką i brak uwzględniania w polityce wewnętrznej interesów chłopskich i robotniczych. Jako przywódca i ideolog stronnictwa konserwatywnego „stańczyków” był zwolennikiem lojalizmu Polaków wobec Wiednia i ich współpracy z Austriakami i Węgrami. W czasie I wojny światowej poparł legiony polskie J. Piłsudskiego i Naczelny Komitet Narodowy. W 1916–1917 był austriackim ministrem dla Galicji. Po zrezygnowaniu z koncepcji opartej na współpracy z Austrią w dziele odzyskiwania przez Polskę niepodległości wycofał się z działalności politycznej. Początkowo mieszkał w Krakowie, a w 1919 przeniósł się na stałe do Wielkopolski.

B. napisał m.in.: *O ustawodawstwie nieszawskim Kazimierza Jagiellończyka* (Kr 1873); *Dzieje Polski w zarysie* (Wwa 1879, Wwa 1977¹⁰); *Prawo propinacji w dawnej Polsce* (Kr 1888); *Szkice i studia historyczne* (I–II, Kr 1922).

Filozofia dziejów i metodologia nauk historycznych. B. był zwolennikiem wszechstronnego badania przeszłości i uwzględniania różnych metod badawczych. Już w jednym z pierwszych swoich dzieł, *Kilka słów o najnowszym ruchu na polu naszego dziejopisarstwa* (1877), opowiadał się za stosowaniem w naukach

historycznych nauk pomocniczych i posiłkujących historię. Doceniał rolę socjologii i prawa w tych badaniach; nauki, zwł. ścisłe, są w stanie dokonać weryfikacji bądź falsyfikacji zebranych źródeł historycznych. Sprzeciwiał się lelewelowskiej koncepcji historiozoficznej i zarzucał jej nieścisłości wynikające z przeideologizowania i podporządkowania jej założeń „namiętnej rewolucyjno-demokratycznej doktrynie”.

Wg B. zadania historii są wielorakie i wybiegają poza opis faktów historycznych. Historia opisuje charakter narodu, jego dążenia i możliwości rozwoju, wskazuje prawa rządzące jego dziejami. Dlatego badacz dziejów powinien odkrywać prawa i zasady rządzące rzeczywistością ludzką, w szczególności zrzeszeniami społecznymi, państwami i narodami. Nie może koncentrować się wyłącznie na zbieraniu i porządkowaniu faktów historycznych, ale musi je także odpowiednio interpretować. W historii konieczne jest więc stawianie hipotez, dzięki którym możliwe jest odkrywanie i twórcze interpretowanie praw dziejowych. Chodzi jednak o to, aby były one oparte na tym, co przekazują źródła, stanowiły określoną całość, uwzględniały wyniki nauk szczegółowych i nie były z nimi sprzeczne. Wiąże się to z naczelnym zadaniem każdego uczonego, zwł. historyka — z dążeniem do prawdy. B. był z przekonania pozytywistą i twierdził, że ogólne prawa rozwoju społeczeństw zależą od wielu czynników i praw natury socjologicznej i prawnej, spośród których istotną rolę odgrywa walka o byt. Krytykował polityczną rolę duchowieństwa w historii i piętnował historiografię przeceniającą rolę religii, zwł. katolicyzmu, w dziejach Polski. Sprzeciwiał się również mesjanistycznym koncepcjom dziejów narodu i państwa polskiego.

B. był zwolennikiem syntetycznego badania i opisywania dziejów. Prace monograficzne dotyczące szczegółowych faktów i zagadnień są cenne, o ile opierają się na solidnym materiale źródłowym, i mogą posłużyć do konstruowania syntez i uogólnień dotyczących całości dziejów narodu i państwa. W swym dziele *Dzieje Polski w zarysie* dokonał podziału historii Polski na trzy okresy: patriarchalny, patrymonialny i prawny. W okresie „patriarchalnym” grupa ludów słowiańskich z terenów między Odrą i Wisłą stała się narodem i zapoczątkowała istnienie organizmu państwowego. Władca był ojcem ludów złączonych z sobą więzami pokrewieństwa, miał nieograniczoną władzę, wpływ wychowawczy i autorytet wśród poddanych. Naród ówczesny był narodem wieśniaczym. Ten okres historii narodu polskiego trwał do poł. XIII w. Po nim nastąpił okres „patrymonialny”, trwający do końca XV w. Naród wyzwolił się wówczas spod władzy ojcowskiej książąt i sam zaczął budować podstawy państwowości polskiej. Mieszczanństwo, wobec napływu kolonistów niemieckich, podzieliło się na dwa odłamy: polski i niemiecki. Jako oddzielny stan wyodrębniło się duchowieństwo. Rola władcy polegała na harmonizowaniu rozwoju i współpracy stanów oraz na obronie granic zewnętrznych. Pod koniec XV w. rozpoczął się tzw. prawny okres dziejów, w którym społeczeństwo starało się wzmocnić władzę państwową. Warunki wymagały także zwiększenia nakładów na utrzymanie armii i administracji państwowej — Polska toczyła liczne wojny o wpływy w basenie Bałtyku. Przyswoiła sobie także wiele elementów kultury zachodniej. W polityce szlachty zaczęły się też wówczas pojawiać tendencje odśrodkowe i anarchizujące.

Opisując dzieje państwa polskiego na przestrzeni ostatnich wieków, B. doszedł do wniosku, że przyczyną jego upadku pod koniec XVIII w. był kryzys

moralny warstw mających wpływ na politykę wewnętrzną Rzeczypospolitej. Spowodował on załamanie się struktur wewnętrznych państwa i wypaczenie ówczesnych instytucji demokratycznych. Przyczynił się też do upadku miast i zachwiania równowagi społecznej między magnaterią, szlachtą, chłopstwem, mieszczaństwem i rządem. Równowaga społeczna jest, wg B., warunkiem sprawnego funkcjonowania państwa i umożliwia współpracę między poszczególnymi warstwami społecznymi, a także ich rywalizację bez podważania podstaw egzystencji państwa. Zachowanie takiej równowagi jest możliwe dzięki moralnej sile narodu i silnej władzy rządzącej. B. był przeciwnikiem republikanizmu i twierdził, że próby zastąpienia nim monarchii stały się przyczyną braku poszanowania prawa i nieszcześć o charakterze ogólnopaństwowym.

Filozofia społeczna. B. był przeciwnikiem tolerancji politycznej pojmowanej jako swoboda działania szlachty wbrew interesom całości i integralności państwa. Krytykował również duchowieństwo polskie za to, że dążyło do zawłaszczenia przywilejów i bogactw kosztem władzy państwowej, co spowodowało wzrost antagonizmów społecznych. Był zdania, że niekatolicy odgrywają w państwie rolę pozytywną, o ile dążą do wzmocnienia jego siły i integralności. Czynniki religijne i moralne mają w życiu społecznym pewne znaczenie, ale najważniejsze dla narodu polskiego jest to, aby władza stojąca na jego czele była silna i mogła w sposób absolutny, nawet kosztem uprawnień i poszanowania wolności jednostek, wypełnić swoje funkcje.

Bibliografia: W. Smoleński, *Szkoły historyczne w Polsce*, Wwa 1897, Wr 1952⁴; S. Zakrzewski, *Michał B. Próba charakterystyki historyka*, *Kwartalnik Historyczny* 49 (1935), 515–539; J. Adamus, *O stanowisku B. w dziejopisarstwie polskim*, *Przewodnik Historyczno-Prawny* 7 (1937) z. 2 (passim); M. Handelsman, *Historycy, portrety i profile*, Wwa 1937, 41–79; S. Kieniewicz, *Tło historyczne „Dziejów Polski” B.*, *Przegląd Historyczny* 37 (1948), 342–356; J. Adamus, *Monarchizm i republikanizm w syntezie dziejów Polski*, Łódź 1961; K. Grzybowski, *Szkoła historyczna krakowska. Michał B. (1849–1935)*, *ZNUJPr* 18 (1964), 163–187; W. M. Bartel, *Michał B.*, w: *Spór o historyczną szkołę krakowską*, Kr 1972, 145–190; A. F. Grabski, *Orientacje polskiej myśli historycznej*, Wwa 1972; W. Karpiński, *M. Król, Sylwetki polityczne XIX w.*, Kr 1974, 105–111; W. Łazuga, *Michał B. Myśl historyczna a działalność polityczna*, Wwa 1982; S. Filipowicz, *Ujarzmienie rozumu politycznego. Polityczne horyzonty krakowskiej szkoły historycznej*, Wwa 1984; W. Kaute, *Synteza dziejów Polski Michała B.*, Ka 1993.

Ryszard Polak